

РЕЦЕНЗІЇ

Мишанин В.В. Аграрна політика на Закарпатті
(1944–1950 рр.) – (Ужгород: Закарпаття, 2000. – 138 с.)

На сучасному етапі національно-культурного відродження України, розбудови її державності посилюється інтерес до об'єктивного, всебічного вивчення історії народу. При цьому головна увага дослідників зосереджена на переосмисленні процесів історичного розвитку України, зокрема її регіонів, з'ясуванні причини сьогоденних народногосподарських кризових явищ. Як відомо, глибокі механізми нинішнього кризового стану українського села породжені не в останні роки, а тісно пов'язані з функціонуванням у повосному СРСР командно-авторитарної системи. Тогочасна політика її можновладців обернулася жорстким насильством над селянством республіки. В цьому не є винятком і Західний регіон, зокрема Закарпаття.

Останнім часом у вітчизняній історіографії зроблено чимало у висвітленні складних процесів, які відбувалися в українському селі на різних історичних етапах його існування. Дослідження "селянської" проблематики набули нового звучання, неупередженого підходу. В цьому неабияка роль Всеукраїнського симпозіуму з проблем аграрної історії, який почав діяти з 1996 р. (Умань, Черкаси).

Однак, слід відзначити, що в історичній літературі з позицій сьогодення ще недостатньо проаналізовано і розглянуто соціально-економічні зміни, що відбулися у закарпатському селі в перші повосні роки. Тим часом вивчення процесу перебудови закарпатського села на радянський лад в цей період має актуальне значення. Воно сприяє усуненню однієї із значних прогалин у висвітленні повосної історії Закарпаття, дає можливість більш ґрунтовно усвідомити природу явищ, що мали тут місце, дати їм об'єктивну оцінку. Актуальність проблеми, що розглядається диктується і тим, що в літературі радянської доби тенденційно, некритично розглядалися зміст і наслідки соціально-економічних процесів на селі, зокрема замовчувалися негативні процеси колгоспного будівництва.

І лише у публікаціях початку і середини 90-х років (О.Довганяч, В.Ілько, І.Ілько, В.Лемак, В.Мишанин) по-новому почали висвітлюватися окремі проблеми історії селянства, розкриваючи його драматичну минулину. Проте узагальнюючої праці про аграрні відносини на Закарпатті 1945–2000 рр. досі немає. Перший крок у напрямку заповнення

прогалини зробив молодий науковець Василь Мишанин, опублікувавши з цього сюжету свою монографію, яка є частиною загальної проблеми.

Детальне ознайомлення з роботою В.Мишанина дає підстави вважати, що він успішно вирішив складні завдання, які визначалися метою, дав на них вичерпні відповіді. В дослідженні знайшли своє висвітлення всі питання теми. Цьому, на нашу думку, сприяла вдала в цілому структура монографії, у трьох розділах якої викладено її основні положення.

У вступній частині монографії, написаній за схемою підготовки кандидатської дисертації, обґрунтовується актуальність проблеми і визначається предмет і об'єкт дослідження, ставляться конкретні завдання роботи, характеризуються її методологічна основа, наукова новизна і теоретичне значення, розглядаються практична значимість і апробація теми.

Відомо, що успіх конкретної наукової праці історика у багатьох відношеннях визначається його джерельною базою. В цьому плані монографія В.Мишанина заслуговує на увагу. Дослідником використано маловідомі документи фондів двох Центральних державних архівів м.Києва та шести фондів Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), запозичено фактичний матеріал з документальних і статистичних збірників та зі спогадів передовиків сільськогосподарського виробництва. Автор посплався на праці 120 своїх попередників.

У першому розділі роботи аналізується джерельна база та стан наукової розробки проблеми. Автор характеризує архівні джерела різних фондів ДАЗО, матеріали документальних та статистичних збірників, періодичної преси, аналізує, наукові дослідження, публікації авторів, використаних ним у своїй праці.

В.Мишанин підкреслює, що історіографія теми дослідження привертала увагу радянських авторів ще з перших днів воз'єднання Закарпаття з Україною. Це були популярні статті і брошури партійних і радянських працівників, передовиків сільськогосподарського виробництва, а згодом з'являються праці дослідницького характеру, автори яких висвітлювали питання заідеологізовано, поверхово. Взагалі, вся література радянської доби несла на собі відбиток комуно-більшовицьких ідеологічних постулатів. Лише з 90-х років розпочалася наукова розробка аграрної проблематики з позицій сучасності.

У роботі розглядається широкий спектр питань, які характеризують аграрні відносини в Закарпатському селі у

період 1944 – 1946 рр. Це: вплив природничо-географічних факторів на становити сільського господарства області, впровадження нових господарських відносин на Закарпатті у перші повоєнні роки, проведення земельної реформи Народною Радою Закарпатської України, здійснення податкової політики в галузі сільського господарства.

Автор приходять до висновку, що для одержання високих і сталих урожаїв сільськогосподарських культур на Закарпатті необхідне проведення комплексу гідромеліоративних і агротехнічних заходів (С. 24).

За його підрахунками на долю сільськогосподарських угідь (орні землі, сіножаті, пасовища, сади і виноградники) припадало лише близько 42%, тобто менше половини всієї земельної площі Закарпаття (С. 25). Понад 70 тис. га, тобто близько 36% орних земель Закарпаття може продуктивно використовуватися тільки при проведенні гідромеліоративних заходів.

Автор, говорячи про важке становище в галузі економіки краю, на конкретних прикладах показує значення допомоги Червоної Армії і Радянського уряду, зокрема у виділенні насіння зернових, забезпеченні сільськогосподарських потреб у транспорті. Позитивно оцінено створення і діяльність земельних громад, яких на кінець 1946 р. в краї було 630, а в них 108 900 селянських господарств. Земельні громади створювали на добровільних засадах супряги, які в 1946 р. охоплювали 32302 безтяглих господарств і 14 496 господарств, які мали тягло (С. 35).

У роботі позитивно оцінено аграрну реформу НРЗУ, в результаті якої було ліквідовано поміщицьке землеволодіння. Конфісковані землі передавалися у власність безземельних і малоземельних селян. Всього було розподілено 52 737 га землі. В ході земельної реформи до липня 1945 р. в низинні округи із прських переселилося 1 472 сім'ї бідняків, добровольців Червоної Армії і партизан, одержавши тут відповідні наділи (С. 44).

В останньому розділі рецензованої монографії автор пропонує новий погляд на проблему колективізації сільського господарства на Закарпатті в 1946 – 1950 рр. У цьому досліджуються хід створення перших артільей та перехід до суцільної колективізації в краї, розглядаються форми і методи кооперування села, антиколгоспні настрої і виступи селян, міграційні процеси, пов'язані з аграрним перенаселенням на селі.

У роботі наведено певний статистичний матеріал та конкретні факти про темпи зростання та географію колгоспного

руху, дається порівняльна характеристика економічного потенціалу двох перших артільей – колгоспів ім.Хрушова та ім.Димитрова, створених у 1946 р. Автор підкреслює, що процес колективізації сільського господарства почався ще в 1946 р. і проходив паралельно з проведенням земельної реформи з чим не можна не погодитися. Як ілюстративний матеріал автор наводить таблиці про динаміку створення колективних господарств у 1947 р., стан колективізації Закарпаття на 1 січня 1949 р., зростання кількості колгоспів у 1948 – 1949 рр., економічні показники укрупненого колгоспу с. В.Лучки. Викликають інтерес і таблиці про наявність куркульських господарств у краї та їх оподаткування, про переселення колгоспників та окремих селян Закарпаття в колгоспи і радгоспи південних областей України в 1950 р., про призов молоді у школи ФЗН тощо. 18 таблиць, розміщених у додатках рецензованої насми монографії, є ясним підтвердженням основних положень і висновків автора.

У книзі розглянуто і акції протесту проти політики колективізації та реакцію влади на них (с. В.Лучки, В.Бичків, Нижня Алша (Діброва), Угтя), проаналізовано діяльність ОУН-УПА до 1954 р., з'ясовано причини міграції населення Закарпаття в області України в кінці 40-х – початку 1950 рр. (Ізмаїльська, Миколаївська, Сталінська області).

Аргументованими є загальні висновки монографічної праці В.Міщанина про те, що на завершальному етапі Другої світової війни та після неї в краї встановилися нові, соціалістичні відносини на селі, які мало чим відрізнялися від тих, що вже існували на цей час в Україні.

Монографія В.Міщанина являє собою цінну наукову працю, яка охоплює складний період в історії Закарпаття. І, звичайно, не всі питання в ній досліджені з однаковою глибиною, деякі з них висвітлені стисло, фрагментарно. Але в цілому рецензована нами робота є суттєвим внеском в українську історіографію.

Безумовно, при ознайомленні з монографією помічено окремі недоліки. Так, місцями в окремих параграфах розділів відчуваються конспективний виклад матеріалу, лаконічні висновки. При розгляді селянських виступів проти колективізації можна було використати кримінальні судові справи засуджених, а нині реабілітованих мешканців ряду сіл. Це дало б можливість більш глибоко і об'єктивно дослідити цю проблему.

У роботі зустрічаються й окремі друкарські помилки, мовні огріхи. Так, на стор. 52 значиться: продала аграрну реформу

замість провела реформу; на стор. 54 говориться про перехід, а не перехід до суцільної колективізації..., не завершилась, а на завершилась.

У своїй рецензії на монографію В. Міщанина професор Михайло Болдижар зауважив, що чомусь автором село Руська Мокра віднесено до Ужгородського округу (Див. Новини Закарпаття, 2000 р., 5 жовтня). Та відзначимо, що ця фактична неточність заложена із статті В. Лемака "Колективізація на Закарпатті: як це було? (Див. Новини Закарпаття, 1993., 6 травня).

Робота В. Міщанина більш витрата б, якби він питання теми пов'язав із сучасними проблемами реформування земельних відносин. Ці питання докладно розглянуто в монографії М. А. Лендела "Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність" опублікованій в 1999 р. До речі, в роботі взагалі немає згадки про цього автора, а жаль. Висвітлені нами зауваження є несуттєвими і аж ніяк не впливають на загальну високу оцінку рецензованої монографії. В. Міщанин оволодів методологією дослідження, має добрі навички роботи з документальними матеріалами і літературою, набув високу наукову кваліфікацію. Його праця має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

В. І. Ілько